DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-47

УДК 336:502

ДЕРЖАВНІ ВИТРАТИ НА ПРИРОДООХОРОННУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

STATE EXPENDITURE ON NATURE PROTECTION ACTIVITIES IN UKRAINE

Бабіченко Віктор Володимирович
доктор економічних наук, доцент,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3317-6235

Глухова Валентина Іванівна
кандидат економічних наук, доцент,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3120-9651

Кравченко Христина Володимирівна
студентка,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1287-9249

Babichenko Victor, Glukhova Valentina, Kravchenko Kristina
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

Для здійснення природоохоронної діяльності необхідні певні фінансові ресурси, які спрямовуються на зменшення, ліквідацію забруднення довкілля або будь-яку іншу діяльність щодо протидії забрудненню навколишнього природного середовища. В Україні на даний момент головними джерелами державного фінансування витрат на охорону довкілля є держава та місцеві бюджети. Мета статті полягає в дослідженні сучасних аспектів сутності і класифікації витрат на фінансування заходів з охорони довкілля, а також тенденцій їх змін в Україні. В статті розглянуто сутність витрат екологічного спрямування, систематизовано класифікацію витрат на природоохоронну діяльність, проаналізовано динаміку загальних витрат на довкілля, досліджено та проаналізовано обсяги фактичних видатків бюджету на охорону навколишнього природного середовища, а також зроблено відповідні висновки.

Ключові слова: витрати, природоохоронна діяльність, бюджетне фінансування, видатки бюджету, охорона довкілля.

Certain financial resources are required for the implementation of environmental protection activities, which are directed to the prevention, reduction, elimination of environmental pollution or any other activity related to the prevention of environmental pollution. In Ukraine, at the moment, the main sources of state funding for environmental protection are the state and local budgets. The purpose of the article is to study modern aspects of the essence and classification of costs for financing environmental protection measures, as well as the trends of their changes in Ukraine. The article examines the nature of environmental costs, systematizes the classification of costs for environmental protection activities, analyzes the dynamics of general environmental costs, investigates and analyzes the amount of actual budget costs for environmental protection, and draws appropriate conclusions. The subject of the research is theoretical provisions, methodical approaches and practical recommendations regarding the financial support of environmental measures. The methods used in this study include: systematic, complex – when studying the classification of costs for environmental protection activities; statistical, graphic – for a visual display of the dynamics and structure of expenses for nature protection; method of generalization – when writing conclusions based on the results of the analysis. Relevant conclusions were also made, namely: the issue of financial support for nature protection in modern conditions is defined as one of the most important, since it should ensure not only the coverage of damage caused to the environment, but also contribute to the restoration of natural resources and ensure sustainable ecological development of society. At the same time, the leading role in the process of greening belongs to the state, as it forms and implements environmental policy, determines

© Бабіченко В.В., Глухова В.І., Кравченко Х.В.

the conditions for the functioning of financial instruments in the environmental sphere. An important element of ecologically oriented regulation of economic activity should be the mechanism of state financial support of environmental protection measures.

Keywords: costs, environmental protection activities, budget financing, budget expenses, environmental protection.

Постановка проблеми. Негативний вплив людини на довкілля є глобальною проблемою XXI ст., чинником погіршення кліматичних умов та загрозою для існування цивілізації. Зважаючи на залежність життєзабезпечення суспільства від рівня забруднення навколишнього природного середовища, надзвичайно важливим постає завдання дослідження та обґрунтування особливостей екологічного фінансування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам функціонування фінансів природоохоронного спрямування присвячені роботи вітчизняних учених [2–8], у яких доводиться недостатня екологічна й економічна ефективність функціонування вітчизняної системи фінансового забезпечення природоохоронних заходів та розглядаються інші питання фінансування екологічної діяльності. Незважаючи на значну кількість праць, у яких містяться рекомендації щодо вдосконалення фінансового забезпечення природоохоронної діяльності, зміст і класифікація витрат бюджету на фінансування природоохоронних заходів, тенденції їх змін досліджені не повною мірою.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у дослідженні сучасних аспектів сутності і класифікації витрат на фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища, а також тенденцій їх змін в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Природоохоронною є діяльність, яка здійснюється у великих масштабах щодо збереження та відновлення територій незайманої природи, біорізноманіття, підвищення екологічної свідомості та екологічного виховання населення. Така діяльність пов'язується з водо- і енергозбереженням, збереженням природного середовища урбанізованих територій та з багатьма іншими проявами щодо позитивного відношення людини до природи. Іншими словами, це робота, що спрямована на збереження та поліпшення довкілля.

Одним із напрямів покращення екологічного стану країни є забезпечення ефективного фінансування витрат на природоохоронну діяльність.

Витрати на охорону навколишнього природного середовища – це фактичні витрати на охорону навколишнього природного середовища, спрямовані на запобігання або зведення до мінімуму збитку якості навколишнього середовища, а також необхідні витрати на усунення негативних наслідків (збитку) погіршення якості довкілля або компенсації за них.

Витрати в екологічній сфері можна класифікувати за різними ознаками.

1. За напрямами використання в залежності від видів діяльності з охорони природи, регламентованими Постановою КМУ «Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів» [1]: на охорону і раціональне використання водних ресурсів; на охорону атмосферного повітря; на охорону і раціональне використання земель; на охорону і раціональне використання мінеральних ресурсів; на охорону і раціональне використання природних рослинних ресурсів і т. д.

2. За методами формування фондів фінансових ресурсів в екологічній сфері: податковий і неподатковий.

3. За джерелами формування: ВВП, кошти іноземних держав, міжнародних організацій, фондів.

4. За джерелами фінансування: кошти державного та місцевих бюджетів, кошти цільових фондів, кошти підприємств, гранти, міжнародні трансферти та ін.

Розглянемо загальні витрати на охорону довкілля в Україні за 2016-2020 рр., представлені на рис. 1.

Як свідчать наведені дані (рис. 1), за досліджуваний період як загальні витрати, так і видатки бюджету на охорону навколишнього природного середовища, в Україні зросли (на 27,21% і 44,73% відповідно). Хоча темп зростання бюджетних витрат і більше, однак питома вага їх незначна: коливається від 19,3 до 24%.

Таким чином, незважаючи на загальне збільшення обсягів фінансування сфери охорони природи в Україні, на наш погляд, фінансове забезпечення за рахунок бюджетних коштів є недостатнім та потребує збіль-

Рис. 1. Динаміка витрат на охорону навколишнього природного середовища упродовж 2016–2020 рр.

Джерело: складено за даними [9; 10]

шення. Про це свідчить і відношення видатків бюджету на охорону навколишнього середовища до ВВП (рис. 2).

Таке співвідношення є показником екологічної безпеки країни, середнє значення якого в зарубіжних країнах коливається від 3% до 7% [8]. В Україні, як свідчать унаочнені дані (рис. 2), показник екологічної безпеки за аналізований період є вкрай низьким із тенденцією до зменшення (-0,06%).

Не зважаючи на те, що доля бюджету є незначною, однак враховуючи дефіцитність бюджетних ресурсів, необхідність їх цільового використання, з одного боку, а з іншого – обмеженість фінансових ресурсів суб'єктів господарювання в умовах кризи, то відповідно роль і значення бюджетного фінансування значно підвищується.

Витрати бюджету являють собою видатки бюджету, надання кредитів з бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів [7].

Бюджетне фінансування витрат є основою всього механізму державного фінансового забезпечення природоохоронної діяльності (рис. 3).

Державні витрати на охорону навколишнього середовища – це витрати бюджету та державних цільових фондів. Витрати бюджету включають видатки, бюджетні кредити і дотації суб'єктам господарювання (рис. 3).

Фінансування капітальних інвестицій та поточних витрат природоохоронного спрямування за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів виступає однією з ключових складових фінансового механізму природокористування.

Наразі в Україні фінансування природоохоронних заходів здійснюється за державними цільовими програмами за рахунок коштів Державного бюджету відповідно до планів природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів і кошторисів, що затверджуються головними розпорядниками бюджетних коштів в установленому чинним законодавством порядку. Класифікація видатків бюджету на охорону природного середовища представлена на рис. 4.

Для фінансування природоохоронних витрат, пов'язаних із відтворенням та підтриманням природних ресурсів у належному стані, у видатках Державного бюджету за функціональною класифікацією створено окремий розділ «Охорона навколишнього природного середовища» КФК 0500. Розділом передбачені видатки на охорону та раці-

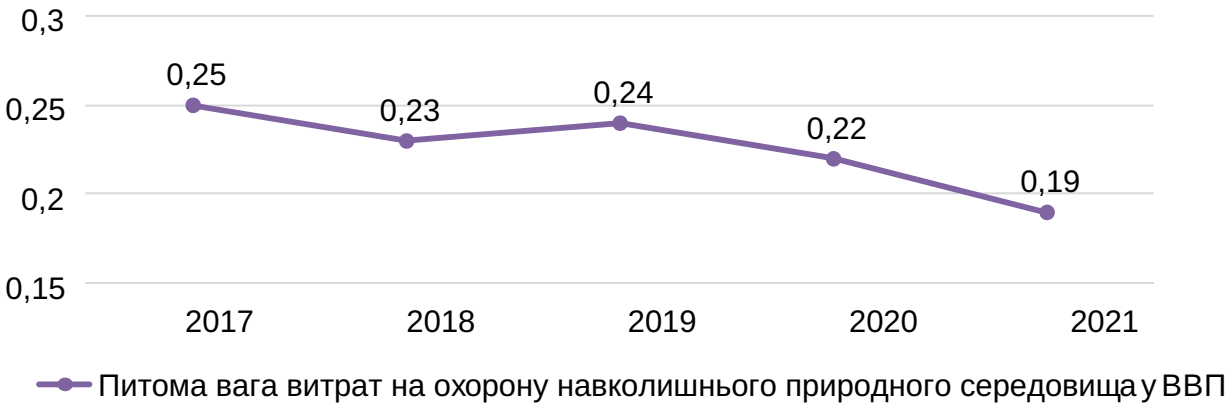

Рис. 2. Динаміка питомої ваги видатків зведеного бюджету України на захист навколишнього середовища у ВВП протягом 2017–2021 рр., %

Джерело: розраховано та побудовано на основі [9; 10]

* Фонди охорони навколишнього природного середовища

Рис. 3. Класифікація державних витрат на охорону природи

Джерело: складено авторами

ональне використання природних ресурсів, утилізацію відходів, збереження природно-заповідного фонду, фундаментальні та прикладні дослідження та розробки у сфері охорони навколишнього природного середовища, а також на іншу діяльність у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Отже, проаналізуємо сучасний стан фінансування видатків зведеного бюджету України на охорону природи протягом 2017–2021 рр. (рис. 5).

Як бачимо з рис. 5, протягом 2017–2021 рр. видатки на охорону довкілля збільшились на 3 271,35 млн грн (44,51%), однак частка видатків на охорону навколишнього середовища є найменшою серед усіх інших видатків зведеного бюджету (в середньому 0,64%), з тенденцією до зниження (-0,12%).

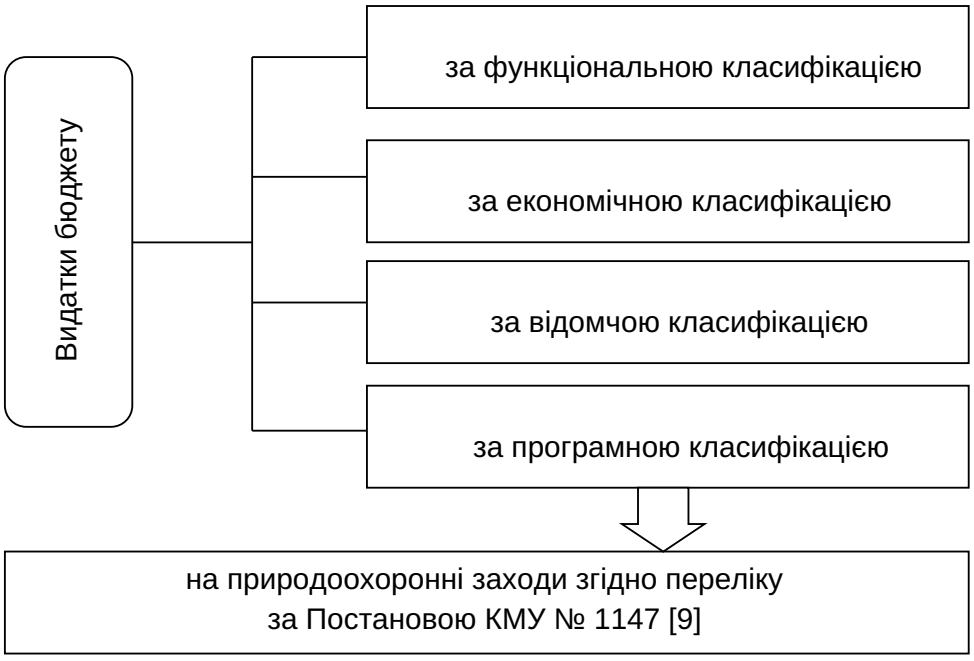

Рис. 4. Класифікація видатків та кредитування бюджету на природоохоронні заходи

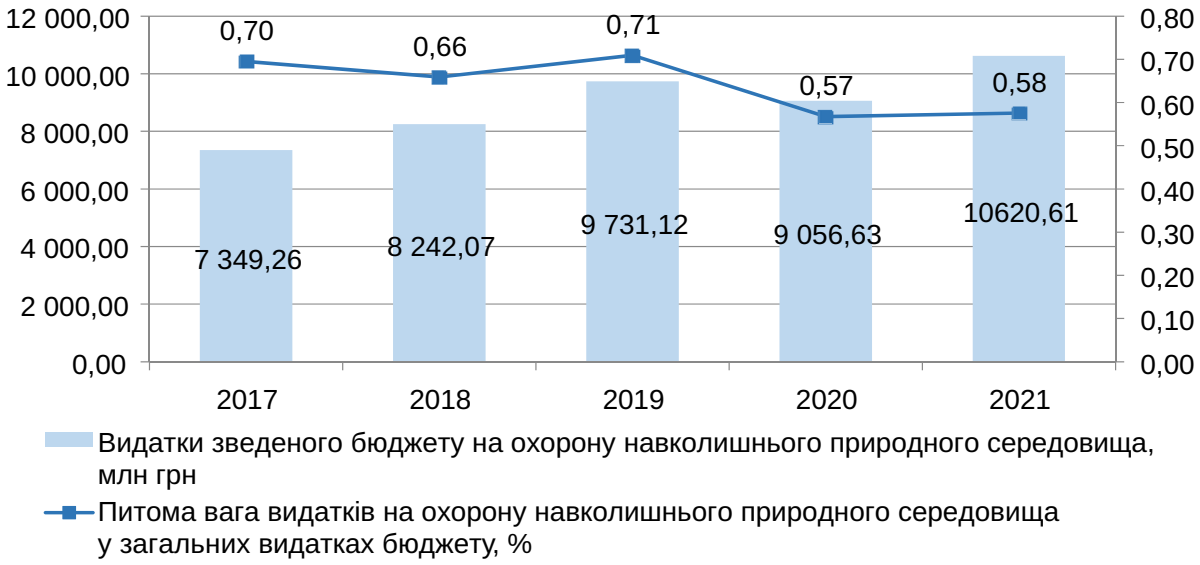

Рис. 5. Динаміка всіх видатків на охорону природи та їх частки в загальних видатках бюджету України за 2017–2021 рр.

Джерело: складено за даними [9]

По структурі впродовж досліджуваного періоду значно переважають видатки на охорону природи з державного бюджету (64% – 77%) [9], що в умовах бюджетної децентралізації є негативною тенденцією.

На жаль, наразі здійснити всебічний аналіз і зробити управлінські висновки щодо загального обсягу державних витрат на природоохоронну діяльність, в розрізі бюджетних витрат і витрат за рахунок коштів цільових фондів є доволі проблематичним, оскільки звітні дані в цілому не систематизуються та не узагальнюються на державному рівні.

Висновки. На основі вищезазначеного можемо зробити такі висновки й узагальнення. Здійснення природоохоронних заходів вимагає суттєвих державних витрат. Фінансування захисту довкілля та відтворення природних ресурсів є важливим напрямом фінансової політики будь-якої країни в сучасних умовах. Потребу в більшій ефективності екологічних заходів та збільшенні джерел їх фінансування визначає незадовільний стан навколишнього середовища. Підвищення уваги до здійснення природоохоронних заходів та екологічної політики останнім часом також пов'язано з реалізацією Цілей сталого розвитку [11].

Отже, питання фінансового забезпечення охорони природи в сучасних умовах визначається як одне з найважливіших, оскільки воно має забезпечувати не тільки покриття збитків, завданих навколишньому середовищу, а й сприяти відновленню природних ресурсів та забезпечувати сталий екологобезпечний розвиток суспільства. Провідна роль у процесі екологізації належить державі, оскільки вона формує та реалізує екологічну політику, визначає умови функціонування фінансових інструментів в екологічній сфері, забезпечує планування й фінансування державних витрат на охорону довкілля. При цьому поряд із вдосконаленням концептуальних методичних положень формування витрат бюджету і державних цільових фондів на природоохоронні цілі, на нашу думку, варто суттєву увагу приділяти вдосконаленню інформаційної фінансової інфраструктури. В Україні позитивні результати щодо створення бази даних в системі управління державними фінансами є, зокрема: Єдиний веб-портал використання публічних коштів Є-data, складовими якого є дві бази: Spending.gov.ua та Openbudget.gov.ua – найбільша база даних відповідно у сфері публічних фінансів і найбільша база знань про бюджет. Саме завдяки розширенню і вдосконаленню їх функціоналу щодо планування і звітності по фактичному фінансуванню державних витрат на природоохоронну діяльність можливе узагальнення цих витрат, їх аналіз, виявлення проблемних моментів та прийняття ефективних управлінських рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів» № 1147 від 17.09.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-96-%D0%BF#Text.

2. Бабіченко В., Глухова В., Кравченко Х. Бюджетне фінансування сфери охорони навколишнього природного середовища в Україні. *Облік і фінанси*. 2021. № 3 (93). URL: http://www.afj.org.ua/ua/article/847.

3. Веклич О. О. Сучасні тенденції фінансового забезпечення природо-охоронної діяльності в Україні. *Фінанси України*. 2009. № 11. С. 20–34.

4. Войцеховська А., Норенко К., Тєстов П. Чисте довкілля – здорове майбутнє: нова політика використання коштів спеціальних фондів охорони навколишнього природного середовища: Аналітичний документ. Київ. 2018.

5. Глухова В. І., Кравченко Х. В. Екологічні фінанси України в умовах сталого розвитку. *Ефективна економіка*. 2022. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10276.

6. Гордей О. Д., Биховченко В. П., Суханова А. В., Новицька О. В. Державні цільові фонди : навч. посіб. Ірпінь, 2018. С. 290.

7. Конєва І. І. Державна фінансова підтримка природоохоронної діяльності в Україні. *Регіональна економіка та управління*. 2020. № 1 (27). С. 119–123.

8. Мартинюк І. В. Оцінка економічного стану України з урахуванням екологічного фактору. *Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції: науково-практичний журнал*. Сімферополь : Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2014. № 1 (26). С. 112–117.

9. Офіційний веб-сайт Державної служби Казначейства. URL: https://www.treasury.gov.ua.

10. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.

11. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. URL: https://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/Agenda2030_UA.pdf.

REFERENCES:

1. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny (1996) Pro zatverdzhennya Pereliku vydiv diyal'nosti, shcho nalezhat' do pryrodookhoronnykh zakhodiv [On Approval of the List of Activities Related to Environmental Protection Measures]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-96-%D0%BF#Text. (in Ukrainian)

2. Babichenko, V., Glukhova, V. & Kravchenko, K. (2021) Byudzhetne finansuvannya sfery okhorony navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyshcha v Ukrayini [Budget financing of environmental protection in Ukraine]. *Oblik i finansy,* № 3 (93). Available at: http://www.afj.org.ua/ua/article/847. (in Ukrainian)

3. Veklych O. O. (2009) Suchasni tendentsiyi finansovoho zabezpechennya pryrodo-okhoronnoyi diyal'nosti v Ukrayini [Modern tendencies of financial provision of nature protection activity in Ukraine]. *Finansy Ukrayiny*, 11, 20–34.

4. Voytsekhovs'ka A., Norenko K., Tyestov P. (2018) Chyste dovkillya – zdorove maybutnye: nova polityka vykorystannya koshtiv spetsial'nykh fondiv okhorony navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyshcha [Clean environment – a healthy future: a new policy for the use of special funds for environmental protection], Kyiv.

5. Glukhova, V. and Kravchenko, K. (2022) Ekolohichni finansy Ukrayiny v umovakh staloho rozvytku [Environmental finances of Ukraine in conditions of sustainable development]. *Efektyvna ekonomika*, vol. 5. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10276. (in Ukrainian)

6. Hordey O. D., Bykhovchenko V. P., Sukhanova A. V., Novyts'ka O. V. (2018) Derzhavni tsil'ovi fondy [State trust funds], Irpin', 290.

7. Konyeva I. I. (2020) Derzhavna finansova pidtrymka pryrodookhoronnoyi diyal'nosti v Ukrayini [State financial support of environmental activities in Ukraine]. *Rehional'na ekonomika ta upravlinnya*, 1 (27), 119–123.

8. Martynyuk I. V. (2014) Otsinka ekonomichnoho stanu Ukrayiny z urakhuvannyam ekolohichnoho faktoru [Assessment of the economic condition of Ukraine taking into account the environmental factor]. *Naukovyy visnyk: finansy, banky, investytsiyi: naukovo-praktychnyy zhurnal*, 1 (26), 112–117.

9. Ofitsiynyy veb-sayt Derzhavnoyi sluzhby Kaznacheystva [Official website of the State Treasury Service]. Available at: https://www.treasury.gov.ua.

10. Ofitsiynyy veb-sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua.

11. Peretvorennya nashoho svitu: Poryadok dennyy u sferi staloho rozvytku do 2030 roku [Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development]. Available at: https://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/Agenda2030_UA.pdf. (in Ukrainian)